Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org
Electronic Journal of Social Sciences e-ISSN:1304-0278
Nisan/April(2025) - Cilt/Volume:24 - Sayı/Issue:2 (925-945)

Türk Dış Politikasının Milli Davası Kıbrıs Meselesi'nin TBMM'ye Yansımaları (1950-1960)

Reflections of the Cyprus Issue, The National Cause of Turkish Foreign Policy, on the TGNA (1950-1960)

Suat ÖZDAĞ[1]

Öz

Bu çalışmada, Kıbrıs Meselesi'nin 1950-1960 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yansımaları ele alınmıştır. Çalışmanın ana teması, partiler üstü "Milli Dava" olarak görülen Kıbrıs'ın TBMM'de ele alınışı ve Mebusların konuya yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Kıbrıs'ın Türkiye'nin bir parçası olarak görülmesi ve Ada'daki Türk varlığı hem Türk kamuoyunun hem de Meclis'in bu konuyu yakından takip etmesi ve sürekli gündemde tutmasını sağlamıştır. İngiltere'nin Ada'da iyi bir yönetim sağlayamaması, Rumların "Enosis" ideali Kıbrıs'ta yaşayan Türk topluluğu için çekilmez bir hal almıştır. Rum piskoposlarının öncülüğünde kurulan silahlı gruplar Kıbrıs'ta sürekli tedhiş eylemleri yaparak Ada'yı Türkler için yaşanmaz hale getirmiş ve birçok Türk bu saldırılarda hayatını kaybetmiştir. Olayların bir türlü durmaması ve Yunanistan'ın "Enosis" planları, Türk toplumunu ve Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Hükümetin NATO ve BM eksenli belirlediği Kıbrıs Politikası, Meclis tarafından da kabul görmüş ve milli menfaatler düşünülerek hareket edilmiştir. Meclis'te iktidar ve muhalefet vekilleri konuyu sürekli milli dava olarak ele almış ve Kıbrıs Türklerin mukadderatını gözeterek ülkenin menfaatine en uygun şekilde çözülmesini dile getirmişlerdir. Kıbrıs konusunda meclisin yekvücut olarak hareket ettiği görülmektedir. Bu çalışma hazırlanırken, Kıbrıs ile ilgili ana kaynaklar, tetkik eserler, dönemin gazeteleri ve TBMM Zabıt Ceridelerinden faydalanılmıştır. Bu çalışmanın amacı; "Kıbrıs Meselesinin" ülke gündemini nasıl etkilediği ve TBMM'in konuya bakışını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, TBMM, Milli Dava, Dış Politika, Yunanistan

Abstract

In this study, the reflections of the Cyprus Issue on the Turkish Grand National Assembly between 1950 and 1960 were discussed. The main theme of the study is based on the handling of Cyprus, which is seen as a non-partisan "National Cause", in the Turkish Grand National Assembly and the approach of the deputies to the issue. The fact that Cyprus is considered a part of Turkey and the Turkish presence on the island has enabled both the Turkish public and the Parliament to follow this issue closely and keep it on the agenda. The failure of England to provide a succesful administration on the island and the Greeks' dream of "Enosis" became unbearable for the Turkish community on the island. Armed groups established under the leadership of Greek bishops made the island uninhabitable by carrying out constant acts of terror, and many Turks lost their lives in these attacks. The ongoing events and Greece's "Enosis" plans mobilised the Turkish society and Turkey. Turkey's Cyprus Policy, determined around NATO and the UN, has always been kept on the agenda by the Parliament. The ruling and opposition representatives in the parliament constantly treated the issue as a national cause and stated that it should be resolved in the best interest of the country, considering the fate of the Turks on the island. It is seen that the parliament acts as a unit on the Cyprus issue. While preparing this study, main sources related to Cyprus, research works, newspapers of the period and Turkish Grand National Assembly Minutes were used. The purpose of this study; is to reveal how the "Cyprus Issue" affects the country's agenda and the view of the Turkish Grand National Assembly on the issue.

Keywords: Cyprus, Turkish Grand National Assembly, National Cause, Foreign Policy, Greece.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, suatozdag09@gmail.com, **https://orcid.org/0000-0002-9038-2844,** https://ror.org/00mm4ys28

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date: 12.11.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.03.2025
Atıf İçin/For Cite: ÖZDAĞ S., "Türk Dış Politikasının Milli Davası Kıbrıs Meselesinin TBMM'ye Yansımaları (1950-1960)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(2): 925-945*
https://doi.org/10.17755/esosder.1583566
License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en çok yaklaştığı bir konumda bulunan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki deniz ticaretinin de merkezinde yer almaktadır. Ayrıca Süveyş Kanalı'na, Filistin'e ve Orta Doğu'daki petrol rezervlerine yakınlığı Kıbrıs'ın stratejik değerini arttırmıştır. Kıbrıs, Akdeniz'deki konumundan dolayı ilk çağlardan günümüze stratejik bir öneme sahiptir (Öztürk, 2003, s. 12). Ticaret yolları üzerinde olması ve yapılacak olan deniz seferlerinde bir üs olarak önemli bir kara parçası olması nedeniyle geçmişten günümüze birçok devletin sahip olmak istediği bir bölge konumundadır. Sahip olduğu ticari önemin yanı sıra eskiden olduğu gibi bugün bile birçok devletin lojistik ve askeri üs olarak ilgi odağı haline gelmiştir (Birsel ve Olcay, 2015, s. 542-564).

Kıbrıs Ada'sı, eski çağlardan beri farklı devletlerin ve medeniyetlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Mısır, Hitit, Finike, Asur, Pers, Helen, Roma, Bizans, Venedik gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan Ada, 1571 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş, 1878 yılında yapılan anlaşma ile geçici olarak İngilizlere bırakılmıştır (Bozkurt, 2001, s. 9). Osmanlı İmparatorluğu 1571'de Kıbrıs'ı Venediklilerden aldıktan sonra Ada'ya Türk nüfusu yerleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Ada'ya, zaman içerisinde meslek ve zanaat sahibi (demirci, marangoz, derici, terzi, kuyumcu, ayakkabıcı, dokumacı, çiftçi vs.) yaklaşık 30.000 Anadolu insanı düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir (Manisalı, 2002, s. 13). Böylece Ada'da hem meslek erbabı bir Türk nüfusu varlığı başlamış hem de Osmanlı sayesinde Kıbrıs'ta yerleşik bir devlet düzeni hâkim olmuştur.

Osmanlı Devleti, Kıbrıs Ada'sını uzun yıllar sorunsuz bir şekilde yönetmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası İngiltere, Rusya'nın sıcak denizlere inme imkânını elde edebileceği ve Doğu Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarının tehlikeye girebileceği kaygısıyla Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs Ada'sını geçici süreyle kiralamayı teklif etmiş ve Osmanlı bunu kabul ederek Kıbrıs'ı İngiltere'ye vermiştir (Kuran, 1964, s. 59-60). İngiltere sömürgelere giden yolun merkezinde olan Kıbrıs'ı alarak kendi ticareti için büyük bir başarı elde etmiştir (Şener, 2013, s. 103-137). Hükümranlık hakları Osmanlı Devleti'nde kalan Kıbrıs'ın yönetimi geçici olarak İngiltere'ye devredilmiştir (Sonyel, 1978, s. 726-736). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin karşısındaki grupta yer alması sonucunda İngilizler Kıbrıs'ı ilhak etmiştir (Gürel, 1984, s. 19). Osmanlı her ne kadar bu ilhak durumuna karşı çıksa da elinden bir şey gelmemiştir. I. Dünya Savaş'ından yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalamış ve Kıbrıs konusunda yapabileceği artık herhangi bir gücü kalmamıştır. Kıbrıs Türkleri, Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması ve topraklarının büyük bir kısmını kaybetmesinden dolayı Ada'nın eski ve gerçek sahibine geri verileceğine dair inançlarını yitirmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Müftüsü Hacı Hafız Ziyai Efendi ile Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi (Okan) Bey'in öncülüğünde 12 Aralık 1918 tarihinde Ada'daki Türkleri temsil edecek ve izlenecek politikaları belirleyecek bir kongre toplamışlardır. Kıbrıs Türklerinin ilk ulusal kongresi olarak da nitelendirilen Meclis-i Millî, aldığı kararlar ve yaptığı çalışmalarla Kıbrıs Türklerinin kendi geleceklerini belirleme konusunda milli bir bilinç yaratmış ve sonraki dönemde izlenecek politikalar konusunda birlik ve beraberlik içinde hareket edileceğinin mesajlarını vermiştir. Anadolu'da başlayan Millî Mücadele Kıbrıs Türkleri için büyük bir umut kaynağı olmuş ve Kıbrıs Türkleri Milli Mücadele boyunca hep destek olmuşlardır (Balyemez-İnce, 2018, s. 855-870). Milli Mücadele sonunda Türkiye, her ne kadar Kurtuluş Savaşını kazanmış olsa bile İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak kararını Lozan Barış Antlaşması'nda tanımak zorunda kalmıştır (Lozan, 1993, s. 7). İngiltere, Lozan Barış Antlaşması'yla birlikte Mısır, Sudan ve Kıbrıs'ı resmen topraklarına katmıştır (Gürel, 1984, s. 22-25; Soysal, 1986, s. 78).

Lozan Antlaşması'ndan sonra İngiliz idaresi, Ada'ya bir türlü huzur ve sükûneti getirememiştir. Rumlar hep Enosis ideali ile hareket etmişlerdir. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Enosis konusunda öncü rol izlemiştir (Esmer, 1975, s. 78). 1930 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığının 100. yıldönümünü kutlayan Rumlar, Enosis'i gerçekleştirmek için organize hareket etmeye karar vermiş ve bu amaçla kiliseye bağlı "Kıbrıs Ulusal Örgütü"nü kurmuşlardır (Bozkurt, 2009, s. 1-22). İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere Kıbrıs Adasına stratejik öneminden dolayı daha çok önem vermiş ve ekonomik yönden desteklemiştir. İngiltere'nin, Ada'da siyasal teşkilatlanmalara izin vermesi üzerine, Rumlar bu kez de 1941 yılında "Çalışan Halkın İlerici Partisi"ni (AKEL) kurmuşlardır (Şahin, 2012, s.8-9; Oran, 2003, 594). Rumların bu sistemli örgütlenmeleri karşısında Ada'daki Türk ahali de harekete geçerek Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK), Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP), Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği (KTKB), Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTB) ve Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu'nu (KTKF) kurmuşlardır (Balyemez, 2021, s. 129-152). Bu şekilde örgütlenmeye başlayan Kıbrıs Türkleri, Rumların Enosis hayali ve Yunanistan'la birleşme taleplerine yönelik sistemli bir karşı harekât başlatmış oldular (Mütercimler, 1990, s. 51).

II. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan ve Rumlar Kıbrıs Meselesini yakından takip etmiş ve fazlasıyla ilgilenmişlerdir. Türkiye ise savaş sonrasında Batı Blokundan destek alma politikası ve Rusya'nın Türkiye'ye yönelik tehditleri nedeniyle Kıbrıs Meselesini yakından takip edememiş ve Kıbrıs kamuoyunda yeterince yer edinmemiştir (Şener, 2013, s. 103-137). Bu süreçte Türkiye, Batı merkezli gelişen dünya siyasetine entegre olma çabası içerisinde hareket ederken, diğer yandan Rusya kaynaklı tehditleri bertaraf etme ve toprak bütünlüğünü koruma kaygısıyla, Kıbrıs konusunu ikinci plânda tutmuştur. Türkiye, Lozan Barış Antlaşması gereği Ada'yı İngiltere toprağı olarak görmekte ve İngiltere'nin iç işlerine karışmak istememektedir (Şahin, 2012, s.10-11). Çünkü Lozan Barış Antlaşması ile Doğu Akdeniz'de kurulan dengenin bir anda bozulması Türkiye'ye büyük zorluklar yaşatabilirdi (Erim, 1975, s. 21). Kıbrıs Meselesi Türkiye'nin gündemine daha çok 1948 yılından sonra gelmeye başlamıştır. Kıbrıs Türklerinin çabası ve basının konuyu sürekli sıcak tutması vesilesiyle konu yavaş yavaş ülke gündeminde yer bulmaya başlamıştır. Konu 1950'li yıllarda gündeme geldiğinde hükümet yetkilileri, konunun İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu ve bu konu hakkında yorum yapmanın doğru olmadığını dile getirmişlerdir. Savaş sonrası ve 1950'lerin başlarında Türkiye, Kıbrıs Meselesini Batı merkezli ve NATO müttefikliği çerçevesinde ele almış, Ada'daki durumun devam etmesinden taraf olduğunu bildirmiştir. Eğer statükoda bir değişiklik olacaksa bunda Türkiye'nin de söz sahibi olması gerektiğini müttefiklerini incitmeyecek bir lisanla söylemiştir (Armaoğlu, 1963, s. 19; Gürel, 1986, s. 32). Yunanistan'ın 1954 yılında Kıbrıs Meselesini Birleşmiş Milletlere taşıması üzerine, Türkiye de harekete geçmiştir. Bu gelişme üzerine Kıbrıs Meselesine müdahil olan Türkiye, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir çalışma grubu oluşturarak Türkiye'nin takip edeceği politikayı ve Kıbrıs konusundaki görüşlerini belirlemişlerdir (Balyemez, 2021, s. 212). Bu çalışmalar sonucunda Türkiye yeni stratejiler ve politikalar belirlemiş, Nisan 1955'e kadar devam eden statükonun devamı söylemi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın; "Ada'da bir değişiklik olacaksa Kıbrıs Türkiye'ye geri verilmeli" beyanatı ile başka bir safhaya girmiştir. Bu söylem çok uzun sürmemiş ve 1956 yılında "Taksim" tezi yüksek sesle dile getirilmiştir. 1958 yılında ise NATO ve BM'nin devreye girmesi sonucu iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması taraflarca kabul edilmiştir (Değerli, 2012, s. 85-102).

1. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma kapsamında, belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, TBMM Zabıt Cerideleri temel alınarak hazırlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kıbrıs Meselesi hakkında yaptığı görüşmeler ve mebusların konuşmaları

özetlenerek ve özüne sadık kalacak şekilde sadeleştirilerek okuyucuya aktarılmıştır. Bu çalışmada Meclis üyelerinin konuya bakış açıları ve yaklaşımları açıklanmaya çalışılmıştır. TBMM'de yapılan görüşme ve tartışmaların anlaşılması için 1950-1960 yılları arasında yaşanan olaylar dönemin gazeteleri ve diğer tetkik eserlerden de faydalanılarak bölüm girişlerinde verilmiş olup okuyucu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden de yararlanılmıştır.

2. Bulgular

Bu çalışmada; Türkiye'nin bir parçası ve Osmanlı Mirası olarak kabul edilen Kıbrıs Ada'sının Türk Dış Politikasında Milli Dava konumunda addedilmesi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "Kıbrıs Meselesine" yaklaşımı ve konu hakkındaki hassasiyetini ortaya koymak ve Demokrat Parti'nin takip etmiş olduğu Kıbrıs politikasını izah etmekten ziyade, hükümetin politikalarına TBMM'de bulunan tüm partiler ile mebusların Kıbrıs Meselesine yaklaşımı ve bakışı açıklanmıştır. Kıbrıs Meselesi, Ada'nın jeopolitik öneminin yanı sıra Türkiye ile olan tarihi ve kültürel bağları sonucunda hem Türk kamuoyunun hem TBMM'nin yakından takip ettiği bir milli mesele olmuştur. Tüm partiler ve milletvekilleri konuya siyaset üstü olarak görmüş ve konuya bu bilinçle yaklaşılmıştır. Konu basın ve duyarlı vekiller tarafından sürekli olarak gündemde tutulmuş ve kamuoyu oluşturularak hükümetin bu konuda milli menfaatlere uygun politika geliştirmesi amaçlanmıştır. Hükümetin NATO ve BM eksenli belirlediği Kıbrıs Politikası, Meclis tarafından da kabul görmüş ve milli menfaatler düşünülerek hareket edilmiştir. Meclis'te iktidar ve muhalefet vekilleri konuyu sürekli milli dava olarak ele almış ve Kıbrıs Türklerin mukadderatını gözeterek ülkenin menfaatine en uygun şekilde çözülmesini dile getirmişlerdir. Kıbrıs konusunda Meclis, iktidarıyla muhalefetiyle yekvücut olarak hareket etmiş ve milli menfaatlere uygun politikalar belirlemiştir.

3. Kıbrıs Meselesi'nin Türk Kamuoyuna Gelmesi (1950-1954)

Kıbrıs Ortodoks Başpikoposluğu, Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için 1950 yılında plebisit yapmıştır (Alasya, 1992, s. 531). Rumların gerçekleştirdiği bu plebisit sonucunda Yunan Hükümeti ve Kıbrıslı Rumlar dünya kamuoyunda Enosis'e[2] meşru bir zemin oluşturma çabası içerisine girmişlerdir (İsmail, 1998, s. 40). Yunanistan ve Rumlar olayı çok ciddiye alıp yakından takip etmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde takip ettiği Batı merkezli dış politika bağlamında, Kıbrıs Ada'sının İngiltere'nin toprakları olduğunu ve Kıbrıs'ta statükonun korunması gerektiğini, İngiltere'nin içişlerine karışmanın yanlış olduğunu açıklamıştır. Hariciye Vekili Necmettin Sadak, 23 Ocak 1950 tarihinde verdiği beyanatta; Ada'nın İngiltere'nin toprağı olduğu ve Kıbrıs diye bir mesele olmadığını resmi olarak ifade etmiştir (Armaoğlu, 1963, s. 20). Türkiye, 1950 yılına kadar Kıbrıs Meselesinde Lozan Barış Antlaşması ile oluşan statükonun devamından yana bir politika izlemiştir (Değerli, 2012, s. 85-102). Kıbrıs'ta, 18 Ekim 1950 tarihinde Kitium Piskoposu Makarios (Mihail Hristodolu Muskos)'un, Rum Ortodoks Başpiskoposu seçilmesi ile durum değişmeye başlamıştır. Makarios'un, Enosis'i sahiplenmesi ve uygulamaya koyma planı Ada'da önüne geçilemeyecek bir sürecin başlangıcı olmuştur. Kıbrıs Rumlarının ve Yunanistan'ın Enosis'i gerçekleştirme çabaları karşısında, Ada'daki Türkler ve Anavatan halkı konuya kayıtsız kalmamış, Ankara ve İstanbul'da üniversite gençliği de Enosis'e karşı mitingler düzenlemiştir. Kıbrıs Meselesinde özellikle Türk basını önemli bir görev üstlenmiş, konunun kamuoyunda canlı tutulmasını ve hükümetlerin gündemine gelmesini sağlamıştır (Şahin, 2012, s. 15-16). Türk basını ve üniversite gençliği konunun sürekli gündeme gelmesini ve canlı kalmasını sağlamıştır. Bu

[2] Enosis: Megali İdea hedefi çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını ifade etmektedir.

amaçla 1953 yılında Türkiye Milli Talebe Federasyonu, 21 Nisan gününü Kıbrıs günü olarak ilan etmiştir (Armaoğlu, 1963, s. 51).

Kamuoyunda ve halk arasında önemli bir yer tutmaya başlayan "Kıbrıs Meselesi", bu dönemde hükümetin ve Meclisin gündemine pek gelmemiştir ve bu konuyla ilgili mecliste sadece birkaç şifahi sualler sorulmuş olup hükümet yetkilileri tarafından bunlara yazılı cevap verildiğini görmekteyiz. Bu dönemde "Kıbrıs Meselesi" ilk olarak 5 Haziran 1953 tarihinde TBMM'nin 92. Birleşiminde Zonguldak Mebusu Abdurrahman Boyacıgiller'in, "Kıbrıs Meselesinin menfaatlerimize uygun şekilde halli hususunda mutabakata varılıp varılmadığına" dair yazılı soru önergesi ile gündeme gelmiş, bu soru önergesi Meclis Başkanlığı tarafından cevaplandırılması için Dışişleri Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 9/23, 05.06.1953, s. 70). Boyacıgiller'in bu yazılı sualine Dışişleri Vekili Fuad Köprülü 23 Şubat 1954 tarihinde şu cevabı vermiş ve gönderilen yazılı cevap Meclis Genel Kurulunda okunmuştur (TBMM ZC, 9/28, 23.02.1954, s. 762-763): "Müttefik ve dost olan Yunanistan ile herhangi bir resmi görüşmenin olmadığını ve Kıbrıs'ın İngiltere'nin toprağı olduğu için bunu mesele olarak gündeme getirmenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Adada mevcut durumun devamından yana olduğunu, Adanın statüsünde bir değişiklik olacaksa Türkiye'nin söz sahibi olması gerektiğini söylemiştir." Hükümet verilen yazılı soru önergesini 8 ay sonra cevaplamıştır. Çünkü bu konuda Hükümet, yakın müttefikleri olan İngiltere ve Yunanistan ile bu konu üzerinden bir gerginlik yaşamak istememiştir. Ayrıca NATO'ya 1952 yılında kabul edilmiş ve Yunanistan ile bölgesel güvenlik amaçlı yeni oluşturulmuş Balkan Paktı'nı imzalamış olan Hükümet, bu sorumluluğu da düşünerek temkinli davranmayı tercih etmiştir. Hükümet Kıbrıs konusunda dönemin şartlarından kaynaklanan Batı eksenli bir dış politika takip etmiştir.

Denizli Mebusu Baha Akşit'in 26 Haziran 1953 tarihinde Meclise verdiği; "Kıbrıs konusunda hükümetin görüşünün ne olduğuna" dair sözlü soru önergesi, Meclis başkanlığınca Dışişleri Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 9/23, 26.06.1953, s. 228). Yine bu dönemde Manisa Mebusu Refik Şevket İnce'nin 7 Aralık 1953 tarihinde Meclise verdiği; "Yunanistan'ın Kıbrıs hakkında Birleşmiş Milletlere başvuru yapacağına dair gazetelerde çıkan haberlerin doğruluğu", hakkında sözlü soru önergesi, Meclis başkanlığınca Dışişleri Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 9/23, 07.12.1953, s. 48). Mebuslar tarafından Meclise verilen bu soru önergeleri Dışişleri Vekâletine gönderilmiş fakat Vekâletten bu sorulara karşı hiçbir cevaplama metni gelmemiştir. Bu soru önergelerine de yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı hükümet cevap vermekten imtina etmiştir.

4. Kıbrıs Meselesi'nin Uluslararası Boyut Kazanması (1954)

Yunanistan Başbakanı Aleksandros Papagos, 7 Nisan 1954 tarihinde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi teklifinin İngiltere tarafından reddedildiğini belirterek (Son Posta, 7 Nisan 1954), konuyu BM'ye götüreceğini beyan etmiştir.[3] Bu açıklamadan sonra Kıbrıs'ın ilhak edileceğini yani Yunanistan'a verileceğini düşünen Kıbrıs Türkleri, Türkiye'den destek istemiştir (Değerli, 2012, s. 105-102). Bu talep üzerine Türkiye, Yunanistan'a bir nota vermiştir. Türkiye verdiği notada; Ada'nın statüsünde bir değişiklik olacaksa, bu konuda Türkiye'nin söz sahibi olduğunu ve BM'de sürece dâhil olacağı ifade edilmiştir. Notada ayrıca Yunanistan'ın yaptığı bu girişimlerin Türk-Yunan dostluğuna zarar vereceği belirtilmiştir (Alasya, 1992, 530). Türkiye'nin verdiği bu notayı dikkate almayan Yunanistan, Kıbrıs'taki halklara kendi geleceklerini tayin etme hakkının (self-determinasyon) verilmesi isteğiyle 21 Ağustos 1954'te Birleşmiş Milletlere başvuruda bulunmuştur (Son Posta, 21 Ağustos 1954: 2). Bu olaylar yaşandığı süreçte yine Denizli Mebusu Baha Akşit'in, 19 Kasım 1954 tarihinde

[3] Bu başvuru kozunu 1954 yılı içerisinde Yunanistan hükümeti birkaç defa basın yoluyla gündeme getirmiştir.

Meclise verdiği; *"Kıbrıs Meselesinde hükümetin görüşünün ne olduğuna"* dair takriri, Meclis başkanlığınca Hariciye Vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC, 10/2, 19.11.1954, s. 114). Fakat bu suale Hariciye Vekâleti tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Çünkü İngiltere ve Türkiye, Yunanistan'ın başvurusuna karşı Birleşmiş Milletler'de aynı safta yer alıp ortak politika yürütmüş ve bu politikayı ikili görüşmeler ile çok fazla duyulmadan yürütmeyi tercih etmişlerdir (Baytal, 2021, s. 309).

Yunanistan'ın başvurusunu 25 Eylül 1954 tarihinde kabul edip gündemine alan BM (Son Posta, 24 Eylül 1954: 1,3), konuyu 16 Aralık 1954'te Genel Kurulda görüşmüş ve Yunanistan'ın başvurusunu reddetmiştir.[4] Bu karar üzerine Yunanistan ve Ada'daki dini lider Makarios, konuyu silah yoluyla çözme yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla Kıbrıs'ta Rumlar tarafından OXEN (Gençlerin Hıristiyan Ortodoks Birliği), PEON (Kıbrıs Enosisçi Gençlik Teşkilatı) ve EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Teşkilatı) gibi silahlı örgütler kurulmuştur (Balyemez, 2022, s. 228-229). Bu silahlı örgütlerin amacı önce Ada'da İngiliz idaresine son vermek ve sonrada Türkleri yok etmekti (Hasgüler, 1998, s.125-126). Kurulan bu silahlı örgütlerden EOKA'nın terör eylemlerini başlatarak, Türkleri de hedef alması, Türkiye'nin dikkatini Kıbrıs'a çekmiş ve yeni politikalar üretmeye yöneltmiştir (Armaoğlu, 1963, s. 58).

Ada'da gelişen bu olaylar sonucunda Cumhurbaşkanı Bayar, 2 Temmuz 1955 tarihinde Daily Telegraph Gazetesi'ne verdiği röportajda; Megalo İdea'nın, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye tarafından tarihin derinliklerine gömülmüştür. Yunanistan'ın bu düşünceden vazgeçmesini ve Kıbrıs'ın Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirttikten sonra Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmesine Türkiye'nin asla müsaade etmeyeceğini çok net bir şekilde ifade etmiştir (Değerli, 2012, s. 105-102). Yine aynı gün İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen notada; İngiltere eğer Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmesine izin verirse, Türkiye'nin Ada'ya askeri müdahalede bulunacağı bildirilmiştir (Değerli, 2012, s. 105-102).

Cumhurbaşkanı Bayar, 24 Ağustos 1955 tarihinde İstanbul'da yaptığı bir konuşmada; Ada'nın iki toplum arasında bölünmesine karşı olduğunu, Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik olacaksa Kıbrıs'ın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yeni İstanbul, 25 Ağustos 1955; Ayın Tarihi, Ağustos 1955, s. 170-173). Bu söylevi takiben İngiltere'nin daveti ile Türkiye ve Yunanistan hükümetlerinin katılımıyla 29 Ağustos–7 Eylül 1955 tarihleri arasında Londra'da gerçekleşen, Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun katıldığı Kıbrıs ve Doğu Akdeniz meselelerinin görüşüldüğü toplantıda Zorlu; Ada idaresinde bir değişiklik olması halinde Kıbrıs'ın Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Kıbrıs'ın, Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası ve Akdeniz'deki güvenlik kilidi olduğunu ifade etmiş ve herhangi bir değişiklikte Lozan Barış Antlaşması'nın tekrar gündeme geleceğini belirtmiştir (Değerli, 2012, s. 105-102). Londra Konferansı devam ederken Türkiye'de vuku bulan 6-7 Eylül olayları konferansın dağılmasına neden olmuş ve Kıbrıs Meselesi bu beklenmedik olay karşısında daha da sıkıntılı bir hal almıştır. Türkiye'de başlayan bu olayların yaratmış olduğu olumsuz hava, Kıbrıs'ta çatışmaların alevlenmesine neden olmuştur. Çatışmaların artmasında ve önlemez duruma gelmesinde Rum Lider Makarios'un büyük bir payı olmuştur (Yeni İstanbul, 9 Eylül 1955; Son Posta, 1 Ocak 1956). Kıbrıs Meselesinde bu kadar önemli olaylar yaşanırken bu süreçte konunun Meclis gündemine gelmemesi ve sadece hükümet nezdinde birkaç beyanatla ele alınıp değerlendirilmesi dikkat çekici durumdur.

5. İngiltere'nin Anayasal Çözüm Arayışları ve Türkiye'nin Tutumu

Londra Konferansı dağıldıktan sonra uzlaşı için İngiltere, 1955-1956 yılları arasında Makarios ile görüşmeler gerçekleştirmiş ancak bu görüşmelerden de müspet bir sonuç

[4] Konunun BM gündemine gelmesiyle "Kıbrıs Meselesi" ilk kez uluslararası bir sorun olma hüviyetini kazanmıştır.

alamamıştır. Rum Lider Makarios'un uzlaşmaya yanaşmaması ve EOKA'nın saldırılarına devam etmesi üzerine İngiliz Sömürge Yönetimi, 1956 yılı mart ayında Makarios'u üç Rum yönetici ile birlikte Hint Okyanusu'ndaki Seyşel Adaları'na sürgün etmiştir (İsmail, 1992, s 20). Makarios'un sürgün edilmesi Ada'ya sükûnet getirmediği gibi çatışmaları daha da arttırmıştır. Bu gelişmeler karşısında Türkiye, mevcut durumun devamı ve Ada'nın durumunda bir değişiklik olacaksa eski sahibi olan Türkiye'ye geri verilmesi söylemlerinden vazgeçerek "Taksim" tezini savunmaya başlamıştır (Erim, 1975, s. 23). Türkiye'nin bu söylem ve politika değişikliğine gitmesinin temelinde 1956'dan itibaren İngiltere'nin Kıbrıs politikasında bir yumuşamaya gidip uzlaşı zemini araması yatmaktadır. İngiltere Ada'daki kontrolü kaybedeceği korkusuyla demokratik ve iki tarafın katılımın gerçekleşeceği bir anayasal düzen kurulmasına yönelik çabalarını artırmıştır. Bu amaçla, İngiliz hukukçu Lord Cyril John Radcliffe, liberal temelli bir anayasa taslağını hazırlamıştır. Taslak üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda iki toplumun kendini idare etme düşüncesi ön plana çıkmış ve Türk Hükümeti hazırlanan bu taslağa olumlu bakmıştır (Kökdemir, 1956, s.171-172; BCA, 030-01/38-227-1). Lord Radcliffe'in hazırladığı anayasa taslağını Yunanistan, Enosis fikrine uzak olduğu için şiddetle reddetmiştir. Bunun üzerine İngiliz yönetimi, sürgündeki dini lider Makarios ile görüşmelere başlamıştır. İngiliz Hükümeti'nin Ada'nın geleceği için Başpiskopos Makarios ile görüşmesi, Türk kamuoyunda çok ciddi bir tepkiye neden olmuştur (Son Posta, 27 Ocak 1956; BCA, 030-01/38-227-4). Makarios ile yapılan bu görüşmeler, Menderes hükümetinde Ada'nın ilhak edileceği endişesine yol açmış ve hükümet "Taksim" tezini ısrarla dile getirmeye başlamıştır (BCA, 030-01/37-226-8). Bu gelişmeler doğrultusunda Kıbrıs, uluslararası arenada önemli bir yer tutmaya başlamış ve Türk kamuoyu da sürekli Kıbrıs Meselesi ile meşgul olmuştur. Gazeteler ve çeşitli Sivil Toplum Örgütleri (STK), özelikle üniversite gençliği halkı bu konuda aydınlatarak büyük mitingler gerçekleştirmiştir (Özdağ, 2021, s. 80-90).

Kıbrıs Meselesinin dünya gündeminde yer alması ve hassas bir evreye girmesi neticesinde Meclis'te de artık çok sık konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştı. Denizli Mebusu Baha Akşit'in 13 Haziran 1956 tarihinde Meclise verdiği (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 299); "Yunan Meclis Başkanının dünya parlâmentolarına gönderdiği asılsız ve yanıltıcı telgraflar hakkında Hükümetin Meclise bilgi vermesi ve TBMM'nin buna karşılık olarak gerçekleri tüm dünya parlâmentolarına bildirmesi hususunda" verdiği takrir, Meclis gündemine alınmış ve üzerinde çeşitli konuşmalar yapılmıştır. Bunun üzerine Denizli Mebusu Baha Akşit Meclis kürsüsünde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Kıbrıs'ın öneminden ve Türkiye ile olan tarihi bağlarından bahsettikten şu hususlara dikkat çekmiştir.

> *"Kıbrıs, Türkiye ve Türk milleti için hayati öneme sahiptir. Yunan Meclis Başkanının Kıbrıs konusunda dünya parlamentolarına göndermiş olduğu yanlış beyanatını kınıyorum. Adada, Rumlar katliamlar yapmakta ve olaylar çıkarmaktadır. Bu olayları dünya kamuoyunu yanıltarak Türklere mal etmek yanlıştır. Bu yalanlar ile Türkleri suçlu gösterip Adayı ilhak etmek istiyorlar. Bu yalanlara karşılık Meclis Başkanlığımız dünya parlâmentolarına birer telgraf çekerek gerçekleri tüm dünyaya bildirmesini teklif ediyorum."*

Bu konuşma ve takrir üzerine Meclis Başkanı sözü Hariciye Vekiline vermiştir. Hariciye Vekili Fuad Köprülü (İstanbul Milletvekili) kürsüye gelerek konu hakkında Meclisi bilgilendirmiştir. Köprülü Yunan Meclis Reisi M. Rodopulos'un dünya parlâmentolarına gönderdiği ve olayları tamamen tahrif edip tersine gösteren mesajı okuduktan sonra Türklerin Ada'da kanunlara uyduğunu, silahlarını hükümete teslim ettiğini ve hiçbir olaya tevessül etmediklerini ifade etmiştir. Köprülü'ün konuşmasında dikkat çeken ifadeler ise şunlardır (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 299):

"Kıbrıs'ta EOKA adında gizli bir silahlı örgüt var. Bu örgüt Rumlardan ve Adaya gizlice giden Yunan subaylardan oluşmaktadır. Bu silahlı örgütün silahları da Yunanistan'dan gelmektedir. Bir yıldır bu örgüt Kıbrıs'ta her türlü terör faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Amacı Adayı Yunanistan'a ilhak etmektir. Türkler, Kıbrıs Valiliğinin silahları teslim etme emrini kayıtsız şekilde yerine getirirken, EOKA silahlarını teslim etmemiştir. Ayrıca Rumların aksine, Türklerin elinde Türkiye'den gönderilmiş ya da Türkiye'nin parasıyla alınmış hiçbir silah yoktur."

Hariciye Vekili; tedhişçilerin Türk polisleri şehit ettiği, Türk köylerini basıp genç yaşlı demeden katlettiği, evlerini tahrip edip yıktığı, İngiliz askerlerini öldürdüğü, Rum teröristleri kahraman ilan ettiği ve en ufak bir olay karşısında çok abartılı karşılık vererek Ada'da feci bir hava yaratmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Hariciye Vekili, Yunanistan Meclis Başkanı Roduplus'un amacının: "*Dünya kamuoyunda, Kıbrıs'taki Türkleri kötü göstererek onlara karşı nefret uyandırmak. Rum tedhişçileri mazlum ve kahraman göstermek. Bu yolla "Enosisi" ve "Megalo İdea" yı dünya kamuoyuna güzel ve sempatik göstermek*." olduğunu açıkladıktan sonra*, "Kıbrıs'taki soydaşlarımızı asla yalnız bırakmayacağız."* ifadelerini kullanmıştır (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 300).

Konuşmasının devamında; Batı Almanya örneğinin verilmesinin yanlış olduğu, Avrupa ülkelerinin yanıltılmaya çalışıldığı, Rum saldırılarını emperyalizme karşı bir mücadele olarak sunulduğu, Yunanistan'ın Helen kültürünü suiistimal ederek batılı devletleri yanına çekmeye çalıştığı, bu söylemlerden Türk-Yunan dostluğunun zarar göreceği, dünya kamuoyunun yanıltıldığı, NATO ve Balkan Antantı gibi müttefik kuruluşların öneminden, Lozan Barış Antlaşması'ndan bahsettikten sonra ilhak düşüncesinin bile büyük bir faciaya sebep olacağını ve Kıbrıs'ın Türkiye için hayati önem taşıdığı gibi ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Hariciye Vekili F. Köprülü verilen teklife iştirak ettiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Meclis Başkanı, Baha Akşit tarafından Meclis'e verilen; "Yunan Meclis Başkanının bütün dünya parlâmentolarına gönderdiği bu asılsız telgraf üzerine, *"TBMM Başkanlığının dünya parlâmentolarına birer telgraf göndererek gerçekleri bildirmesi ve hükümetin Meclise bilgi vermesini"* teklif etmiştir.

Takririni okuyarak oylamaya sunmuştur. Yapılan oylama sonucunda takrir ittifakla kabul edilmiştir (TBMM ZC, 10/12, 13.06.1956, s. 301-303). Meclis tarafından kabul edilen bu karar 19 Haziran 1956 tarih ve 9336 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve dünya kamuoyuna duyurulmuştur (Resmî Gazete, 19 Haziran 1956: 12-14).

14 Haziran 1956 tarihinde Yunanistan Kıbrıs için tekrar BM'ye başvuruda bulunmuş (Son Posta, 14 Haziran 1956: 3) ve bu konu 15 Kasım 1956 tarihinde Genel Kurul gündemine alınmıştır (Yeni İstanbul, 15 Kasım 1956: 1,3). Yunanistan konuyu aynı zamanda NATO gündemine de getirmiş ve toplantıda sert tartışmalar yaşanmıştır (Son Posta, 14 Aralık 1956: 3). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bu olaylar yaşanırken, İngiltere hükümeti de Lord Radcliffe tarafından hazırlanan Kıbrıs Anayasası'nı 20 Aralık 1956'da Avam Kamarası'na sunmuştur (Son Posta, 20 Aralık 1956: 1,3). Uluslararası arenada yaşanan bu gelişmeler Kıbrıs Meselesinin tekrardan TBMM gündemine gelmesini sağlamıştır. İzmir Mebusu Cihat Baban'ın 19 Aralık 1956 tarihinde Meclis'e verdiği, "Kıbrıs'ın mukadderatı ile ilgili meydana gelen olaylar hakkında" olan şifahi sual takriri, Meclis Başkanlığınca Başvekâlete gönderilmiştir (TBMM ZC, 10/15, 19.12.1956, s. 173). Cihat Baban'ın sual takririnde: "Gazetelerde yer alan haberlere göre İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs ile ilgili yapılan görüşmeler yapılmıştır. Bu durum karşısında; "Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konudaki politikasının ne olduğu ve Kıbrıs Konusunda nasıl bir politika takip edileceği" sorulmuştur. Başvekile cevaplaması için Meclis'e sunulan bu sorulara Haricîye Vekili Etem Menderes cevap vermiştir. 28 Aralık 1956 Cuma günü toplanan Meclis'te, Haricîye Vekâleti Vekili Etem Menderes (Aydın Mebusu) hem

Süveyş Kanalı krizini hem de Kıbrıs Meselesi ile ilgili sualleri Türk Dış Politikası bağlamında değerlendirerek şunları dile getirmiştir (TBMM ZC, 10/15, 28.12.1956, s. 325-335):

> *"…Bugün dünyada var olan sıkıntılar ve kutuplaşmalar sadece bir bölgeyi değil bütün dünyayı ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Her bölgenin kendisine ait sıkıntıları vardır ama bazı bölgeler çok hassastır. Türkiye, soğuk savaşın şekil değiştirerek dünya çapında etkisini en üst seviyede devam ettirdiğini bilmektedir. Biz olaylara mantıklı ve akılcı bir şekilde bakmaktayız. Dünya barışı bir bütündür. Bu barışın bozulacağı bir bölgede dünya harbinin patlak verme ihtimali büyüktür. Bu nedenle barışın korunması ortak güvenlik tedbirlerin alınması ile mümkündür. İşte bu ortak güvenlik tedbirlerinin başlıca unsurları NATO, Balkan Antantı ve Bağdat Paktı gibi devletlerarası teşekküllerdir. Bizim dış politikamızın temelini bu teşekküller oluşturmaktadır…"*

Hariciye Vekâleti Vekili Etem Menderes, Türkiye'nin dış politikada temel taşları olan Atlantik Paktı (NATO), Balkan Paktı, Bağdat Paktı ve BM üyeliklerinin önemi ve iş birliğini vurgulandıktan sonra Yunanistan'ın Kıbrıs politikasını sert bir şekilde eleştirmiştir. Menderes; Yunanistan'ın barışa zarar verdiğini, kendi çıkarları için müttefik ülkeleri tehlikeye attığını, Türkiye'nin Ada'da barışçıl çözümden yana olduğunu belirttikten sonra şunları ifade etmiştir: "*İngiliz Hükümeti Adada bir anayasanın tatbik edilebilmesi için oradaki tedhişçiliğin durması şartını belirtmiştir. Biz de buna katılıyoruz. Yunanistan'ın Adayı ilhak etmesine asla izin vermeyeceğiz."*

Haricîye Vekili Etem Menderes konuşmasının devamında İngiltere'nin tutumundan, Yunanlıların siyasi oyunlarından, Ada'daki Rumların ve EOKA'nın yaptıkları tedhişçilik olaylarından uzun uzadıya bahsettikten sonra Türk Hükümetinin tutumunu ve konu hakkındaki kararlarını açıklamıştır. Menderes, İngiltere'nin self- determination ile Ada'daki halklara kendi geleceklerini tayin etme hakkı vermek istediğini, Kıbrıs'ta 120 bin soydaşımızın bulunduğunu ve bunların Türkiye ile birleşme iradesi gösterdiği takdirde hiç kimsenin buna engel olamayacağını, böyle bir durumda hem Kıbrıs'taki soydaşlarımızın geleceğinin garanti altına alınacağı hem de Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliğinin sağlanacağını ifade etmiştir.

Bu uzun izahattan sonra İzmir Mebusu Cihat Baban tekrar söz hakkı alarak Kıbrıs Meselesini neden gündeme getirdiğini şu özetle sözlerle ifade etmiştir (TBMM ZC, 10/15, 28.12.1956, s. 347-354): "Buradaki amacım hükümetimizin politikasına destek vermek ve Meclisimizin birlik beraberlik içerisinde bir tavır sergileyerek bütün partilerin sahiplendiği bu Milli Davada hükümetimize takviye çıkmaktır."

Baban konuşmasının devamında Kıbrıs Meselesi ile ilgili süreci uzun bir şekilde açıkladıktan sonra İngilizlerin nihai amacının Ada'nın Yunanistan tarafından ilhak edilmesi olduğunu vurgulamış ve hükümetin bu konuda tedbir alması gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca Baban Hükümete bazı sualler yöneltmiştir. Baban konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir: "Kanaatimce Kıbrıs Meselesi hepimizin davasıdır. Tüm Meclisin ortak davasıdır. Tüm Türkiye'de herkesin üzerinde hassasiyetle durduğu bir davadır. Bu konuda arzuladığımız neticeyi almayı temenni ediyoruz. Bunu el birliği ile gerçekleştireceğiz."

Baban'ın bu konuşması üzerine Başvekil Adnan Menderes sualleri cevaplamak ve Hükümetin politikasını açıklamak için söz alarak uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmada dikkat çeken ifadeler şunlardır (TBMM ZC, 10/15, 28.12.1956, s. 347-354):

> *"Kıbrıs'ta Türklerin ve Türkiye'nin inkâr edilemez hakları vardır. Kıbrıs konusunu ilk olarak ciddi bir şekilde biz ele aldık ve savunuyoruz. Taksim tezini eleştirenler var. Adadaki 120 bin soydaşımızı yalnız bırakamayız ve 25 milyonluk Türkiye'nin güvenliğini asla tehlikeye atamayız. Adanın taksimi oradaki soydaşlarımızın Türk bayrağı altında yaşamasını sağlayacak ve Kıbrıs, uluslararası siyasette Türkiye'nin*

bir tehdit sahası olmaktan çıkacaktır. Adanın bize verilenmesini talep etmek dünyanın bu buhranlı döneminde doğru değildir. Türkiye bütün dünya siyasetini sadece Kıbrıs mevzusuna bağlayamaz. Olaylara akılcı ve dünya şartlarına uygun olarak bakmak lazım. Biz Adanın "Taksim" edilmesinde yanayız. Hatta tek çözüm bize göre "Taksim"dir."

Radcliffe'in anayasa tasarısını[5] müzakere edilebilir olarak gören ve bu yönde görüş bildiren Türk Hükümeti, artık statükonun devamından yana olan politikasını terk ederek "Taksim" tezini kesin ve resmi politika olarak belirlemiştir (Gazioğlu, 2002, s.230-232). Türkiye ilk zamanlarda hiç dile getirmediği Taksim tezini İngiltere'nin tutum değiştirmesiyle birlikte çok sık dile getirmiştir.[6] Başvekil Adnan Menderes 28 Aralık 1956'da TBMM'de yaptığı konuşmasının sonunda: *"Taksim tezi hükümetimizin her zaman gündeminde olan bir alternatif olup, kabul edilip uygulanabilecek bir politika olarak görmektedir."* İfadelerini kullanarak, DP Hükümetinin yeni Kıbrıs politikasının "Taksim"[7] olduğunu bildirmiştir (Son Posta, 29 Aralık 1956: 3). Muhalefet lideri İnönü de bu tezi desteklemiştir (Armaoğlu, 1963, s. 299).

Bu süreçte hem iktidar kanadından hem de muhalefet partilerinden birçok milletvekili Kıbrıs konusunda söz alarak düşüncelerini dile getirmiştir. Hükümetin Kıbrıs politikası konjonktüre ve Batılı devletlerin (özellikler İngiltere) tutumuna göre değişmiştir. Muhalefet ise hükümetin bu değişken politikasını eleştirmekle birlikte, ulusal çıkarlara uygun ve Batılı devletlere yakın bir çözümün bulunmasını tercih etmiş ve desteklemiştir. Birkaç ay Meclis gündemine gelmeyen Kıbrıs Meselesi, Burdur Mebusu Fethi Çelikbaş'ın 10 Mayıs 1957 tarihinde Meclise verdiği: "İngiltere Hükümetinin Kıbrıs'ın Taksim'i ile ilgili bir beyanının olup olmadığına" dair takriri ile tekrar gündeme gelmiş, Meclis Başkanlığı bu takriri cevaplaması için Başvekâlete göndermiştir (TBMM ZC, 10/19, 10.05.1957, s. 90).

6. "Taksim" Tezi ve Ada'da Çatışmaların Artması (1957-1958)

Yunanistan'ın Radcliffe tasarısına olumsuz bakması üzerine İngilizler, 1957 yılında sürgündeki Başpiskopos Makarios ile müzakereler yapmaya başlamış, bu süreç Ada idaresinin EOKA'cılara karşı denetimlerini gevşetmelerine neden olmuştur. Bu yüzden Ada'da EOKA silahlı örgütü Türklere karşı eylemlerini artırmıştır (Son Posta, 5 Şubat 1957: 1; Yeni İstanbul, 13 Şubat 1957: 3). Böylece Kıbrıs'ta bir süre önce iki toplum arasında başlayan çatışma, giderek daha da şiddetlenmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak Türk-Yunan ilişkileri tekrar bozulmaya başlamıştır (Değerli, 2012, s. 85-102; BCA, 030-01/37-226-3). Yunanistan konuyu tekrar BM'ye taşımış, Yunanistan'ın başvurusunu 1957 yılında gündemine alan BM; Kıbrıs konusunun müttefik olan bu ülkeler arasında sulh içeresinde ve taraflar arasında yapılacak kapsamlı bir müzakere sonucunda çözülmesini belirtmiştir (Son Posta, 23 Şubat 1957: 1,3). BM'nin bu kararını her iki taraf da kendi tezinin kabulü olarak ifade etmişlerdir (Yeni İstanbul,

[5] Radcliffe Anayasası, Kıbrıs'ta tek meclisli bir yönetim olmasını öngörüyordu. Bu meclis; 6 seçilmiş Türk, 24 seçilmiş Rum üye ve 6 resmî İngiliz üyeden oluşacaktı. Türk üyeler, Türk Toplumu; Rum üyeler ise Rum Toplumu tarafından seçilecekti. Geriye kalan 6 resmî üye ise Vali tarafından atanacaktı. Başbakan, Yasama Meclisine karşı sorumlu olacaktı. Savunma, dış siyaset ve iç güvenlik yetkileri de Vali'ye bırakılacaktı. Ayrıca uluslararası ve stratejik koşullar elverdiği ve özerk yönetim Kıbrıs'ta başarıyla yürütüldüğü takdirde İngiliz Hükümeti hem Türk hem de Rum toplumlarına self-determination hakkı tanıyacaktı. Ayrıca adanın taksimi ve self-determination uygulamasının muhtemel seçenekleri arasında yer alacaktı.

[6] İngiltere Müstemlekeler Vekili Lennox Boyd yaptığı açıklamada: *"Uluslararası ve stratejik durumlar uygun olduğu zaman Kıbrıs'ta her iki toplumun geleceklerini hür bir şekilde karar vermelerine İngiliz Hükümeti destek olacaktır."* ifadelerini kullanmıştır ve bunun üzerine Türk tarafı "Taksim" tezini benimsemiştir.

[7] Taksim: Ada'nın Türkiye ile Yunanistan arasında coğrafi olarak bölünmesiydi. Buna göre, Kıbrıs'ın Türklerin çoğunlukta olduğu kısımları Türkiye'ye, Rumların çoğunlukta olduğu kısımları da Yunanistan'a verilmeliydi. Her iki kısımda dağınık bulunan azınlıklar da, uluslararası hukukta kabul edilmiş genel mübadele esaslarına göre mübadele edilebilirlerdi. Türk Hükümeti, taksimi hem Anadolu'nun güney kıyılarının güvenliğini sağlama, hem de Kıbrıs Türk Toplumu'nun varlığını ve geleceğini güvence altına alma stratejisi olarak benimsedi.

24 Şubat 1957: 3). Ayrıca ABD, İngiltere ve Fransa tarafından konunun NATO çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgusu yapılınca, Türkiye ve Yunanistan'ın tutumlarında yumuşama olmuştur (Son Posta, 5 Mayıs 1957: 1,4).

İngiltere ve BM'nin açıklamaları sonucu 1958 yılı başlarında Türkiye, Kıbrıs Meselesinde daha cesur ve kararlı bir politika takip ederek "Taksim" tezinin kabulü için büyük bir diplomasi başlatmıştır. Bu dönemde İngiltere, çözüm için yeni bir taslak plan hazırlamış ancak hazırlan bu Foot Planı[8], Yunanistan'ın "Enosis" ve Türkiye'nin de "Taksim" tezlerini içeren bir çözüm olmadığı için, her iki ülke tarafından reddedilmiştir (Alasya, 1992, s. 536). Türkiye Plan'a olumsuz cevap verip "Taksim" tezinde ısrar edince İngiltere de Yunanistan ile anlaşma yönünde bir manevra yapmıştır. Bu politik manerva Türkiye tarafından eleştirilmiş ve Türkiye-İngiltere ilişkileri olumsuz bir evreye girmiştir. İngiltere'nin Yunanistan ile yakınlaşması ve Ada'daki Rumlara yumuşak davranıp tavizler vermesi sonucunda EOKA'nın Türklere karşı baskı yapmasına ve silahlı eylemlerini arttırmasına yol açmıştır (Son Posta, 23-24 Ocak 1958: 3). Kıbrıs Türkleri de hem EOKA'nın saldırıları hem de İngiltere'nin olumsuz tutumuna karşı mitingler yapmış ve "Taksim" istediklerini belirtmişlerdir. Ada'daki İngiliz Sömürge Yönetimi bu mitinglere çok sert müdahalelerde bulunmuş ve bunun sonucunda 5 Türk ölmüş, 148 Türk de yaralanmıştır (Son Posta, 28-29 Ocak 1958: 1,3). Kıbrıs'ta yaşanan olaylar üzerine Türkiye'de protestolar ve mitingler tertip edilmiştir (Son Posta, 30 Ocak 1958: 1,4; Son Posta, 1 Şubat 1958: 1,3; Son Posta, 12 Mayıs 1958: 1,6).

Bu olaylar sonucunda Kıbrıs Meselesi Türk Kamuoyunda fazlasıyla yer edindiği gibi Meclisin de en önemli gündemi haline gelmiştir. Mebuslar bu konuda çok hassas davranmış ve Kıbrıs Meselesini bir milli dava addederek üzerinde detaylı bir şekilde çalışmışlardır. Trabzon Mebusu Sabri Dilek, "Kıbrıs' ta İngiliz askerleri tarafından şehit edilen ve yaralanan soydaşlarımıza ve bu facianın yaşanmasına sebep olan İngiliz Hükümetinin tutumuna" dair bir beyanat vermiştir (TBMM ZC, 11/1, 31.01.1958, s. 594-595):

> *"Muhterem arkadaşlarım, bu haftanın başında haklı dâvalarını savunmak için miting yapan Kıbrıslı kardeşlerimizden birçoğunun İngiliz askerlerinin saldırılarına maruz kaldıklarını biliyoruz. İngiliz Hükümeti Kıbrıs sokaklarında, kanunlara uygun mitin yapan suçsuz soydaşlarımız feci bir şekilde katletmiştir. Bütün gazeteler kadın ve çocukların zırhlı araçlar altında ezilerek hunharca katledildiğini yazmaktadır. Bu katliamlar sonucunda 8 soydaşımız şehit olmuş, 70 kişi de yaralanmıştır. Kıbrıs'ta 1950 yılında beri her türlü tedhişçiliği yapan Rumlara karşı en ağır müdahale göz yaşartıcı gaz olmasına rağmen, Türklerin yaptığı sessiz ve silâhsız bir mitinge en ağır silahlarla müdahale etmişlerdir. Bu durum karşısında sessiz kalmak ve İngiltere'ye nefret beslememek mümkün değildir. Yüce Meclisin huzurunda şehitlerimizi anarken, İngiltere hükümetini de kınıyorum."*

Sabri Dilek'ten sonra bu konu hakkında söz isteyen ve kürsüye gelen Mardin Mebusu Hasan Reşit Tankut ise şunları ifade etmiştir: "Kıbrıs'ta mağdur ve masum olan soydaşlarımız katledilmiştir. Biz de -CHP Grubu adına söylüyorum- Sayın Dilek'in ifadelerini aynen tasvip ediyoruz. Allah şehitlerimize rahmet etsin kalanlara da sabırlar ihsan eylesin."

Kıbrıs'ta yaşanan bu olaylar üzerine aynı birleşimde Bursa Mebusu Halûk Şaman ve arkadaşları, "Kıbrıs'ta İngiliz askerleri tarafından şehit edilen soydaşlarımızın ruhlarını yâd etmek için üç dakikalık saygı duruşu yapılmasına dair" bir takrir vermiştir. Bu takrir Meclis

[8] Foot'un planında, Türk toplumunun azınlık haklarının garanti edildiği 7 yıllık bir muhtariyet devresinin olabileceğini, bu yüzden Ada'daki Türklere uygulanması koşuluyla 'Self-Determinasyon ilkesinin kabul edilebileceği belirtilmekteydi.

Başkanı tarafından kabul edilmiş ve ayakta üç dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur (TBMM ZC, 11/1, 31.01.1958, s. 596).

Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Merkez Komitesi[9], yaşanan olaylar karşısında bir bildiri yayımlamıştır (Balyemez, TMT'nin Kuruluşu, s. 38). TMT bildirisinde; İngiliz yönetiminin şiddet uygulamaları protesto edilmiş, Kıbrıs Türk toplumuna "Pasif Mukavemet" çağrısı yapılmış ve "Kıbrıs Türk Muhtarlarının" görevlerinden istifa etmeleri istenmiştir. Bu bildiri üzerine İngiliz Sömürge Yönetimi, TMT'ni etkisizleştirmek ve TMT kurucu başkanı Rauf R. Denktaş'ı saf dışı bırakmak için Ada'dan çıkarılmasına karar vermiştir. 1958 yılı ocak ve şubat ayında yaşanan olaylardan sonra EOKA lideri Grivas, 1958 yılı nisan ayında yayımladığı bildiride "Enosis için topyekûn harp" ilan etmiştir. TMT yönetimi, bu gelişme karşısında köy ve savunma birliklerinin örgütlenmesini hızlandırmıştır. TMT Merkez Komitesi, 23 Nisan 1958 tarihinde yayımladığı bildiride; vatan topraklarının korunması için Kıbrıs Türklerini ilk kez " Aktif Mücadeleye" çağırmıştır. Türk Hükümeti, Kıbrıs'ta gerginliğin tırmandığı bu dönemde TMT'yi destekleme kararı almıştır (Balyemez, TMT'nin Kuruluşu 2018, s. 22-53). İngiliz Sömürge Yönetiminin Kıbrıs'ta Türklere karşı çok sert müdahalelerde bulunması ve EOKA'nın silahlı eylemleri Türkiye'de aşırı rahatsızlığa sebep olmuştur. Bu nedenle Türk Halkı, İngiltere ve Yunanistan'ın Ada'daki baskıcı tutumuna karşı 8 Haziran 1958'de İstanbul'da 300 bin kişilik bir miting tertip etmiş, Türkiye'nin isteğini "Ya taksim ya ölüm" sloganı ile güçlü bir biçimde dile getirmiştir (Son Posta, 9 Haziran 1958: 1,3).

Bursa Mebusu Halûk Şaman ve iki arkadaşının 16 Haziran 1958 tarihinde Meclise verdiği; "Kıbrıs Adası'nda barış ve huzurun sağlanmasının ve uluslararası dostluk ilişkilerinin gelişmesi için bu konunun yegâne çaresinin Taksim tezinin kabul ve tatbik edilesi olduğunun TBMM Başkanlığı tarafından tüm dünya parlâmentolarına bildirilmesine" dair verdikleri takrir üzerine önce Denizli Mebus Baha Akşit söz almış ve konuşmasında; *"Kıbrıs'ta beş yıldan beri Yunanistan'ın desteği ve gönderdiği silahlar ve subaylar eliyle her türlü tedhiş faaliyetleri yapılmakta ve oradaki soydaşlarımız saldırılara maruz kalmakta, katledilmektedir."* belirtmiştir. Akşit, konuşmasının devamında ise Rumların Ada'da Türkleri katlettiğini fakat dünya kamuoyuna ise Türkleri suçlu gösterdiğini, Türkiye'nin buna karşı tedbir almasını, dünya kamuoyunun aydınlatılması ve "Taksim" tezinin benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC, 11/4, 16.06.1958, s. 494).

Verilen takrir ve Baha Akşit'in konuşması üzerine söz alarak kürsüye gelen Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu ise yaptığı konuşmada; Kıbrıs'ta yaşanan olayların müsebbibinin Yunanistan ve Rumlar olduğunu, Türkiye'nin NATO üyesi olarak sorumlu davrandığını ve hükümet olarak olayları yakından takip ettiklerini belirttikten sonra: "*Adadaki soydaşlarımızın can ve mal güvenliği için elimizden gelen her şeyi yapıyoruz ve büyük bir ciddiyetle olayları takip ediyoruz. Konu çok hassas olduğu için gizli bir celsede görüşmelere devam etmeyi teklif ediyorum."* ifadelerini kullanmıştır.

Zorlu'nun bu teklifi üzerine Meclis, toplantının geri kalan kısmının gizli celse olarak yapılmasına karar vermiş ve toplantı gizli olarak devam etmiştir. Bu gizli oturumda Bursa Mebusu Halûk Şaman, Denizli Mebusu Baha Akşit ve Konya Mebusu Himmet Ölçmen'in vermiş olduğu takrir okunmuştur. Bu takrirde, Rumların yaptıkları katliamlar ve zulümler uzun uzadıya anlatılmış ve takririn sonunda şu ifadelere yer verilmiştir: "*Kıbrıs Türklerinin her zaman söylediği gibi bu saldırılar da göstermiştir ki bu iki toplum bir arada yaşayamaz. Türkler asla Rumların idaresi altında yaşamayı kabul etmeyecektir. Adada Türklere karşı girişilen bu*

[9] Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonucunda Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasına karar verilmiştir. TMT'nin her türlü saldırılara karşı Kıbrıs Türk toplumunun savunmasını üstleneceği, ifade edilmiştir.

insanlık dışı saldırıları ve yaşanan bu olaylarının müsebbiplerini kınadığımızı ve aşağıdaki hususların TBMM Başkanı tarafından dünya parlâmentolarına duyurulmasının teklif ederiz."

Bu takrir üzerine Meclis; "Kıbrıs Adası'nda barış ve huzurun sağlanması, ülkeler arası dostluğun gelişmesi ve sulh içerisinde bir çözüme kavuşturulması için Taksim tezinin kabul ve tatbik edilmesinin elzem olduğunun TBMM Başkanlığı tarafından Dünya Parlâmentolarına duyurulmasına dair" karar almıştır. Meclisin aldığı karar metni özetle şu şekildedir (TBMM ZC (Gizli Celse), 11/4, 16.06.1958, s. 497):

> *"Türkiye. Kıbrıs Meselesi Yunanistan tarafından ortaya atıldığından beri kendi ülkesinin ve 120 bin soydaşımızın güvenliği ve hayati meselesi olmasına rağmen, hep metanetli ve sabırlı davranarak bölgesel ve uluslararası dostluklara önem vererek uzlaşıcı bir zeminde çözmeyi amaçlamış ve fedakârlık yaparak ilk defa Yunanistan tarafından ortaya atılan Taksim tezini kabul etmiştir. Kıbrıs'ta son yaşanan olaylar göstermiştir ki meselenin bir an önce barışçıl ve Adaletli bir şekilde çözülmesi gerekmektedir. Adadaki iki cemaatin bu olaylardan sonra bir arada yaşamasına imkân yoktur. O yüzden Adada kalıcı barışın ve huzurun gelmesi için en makul çözüm "Taksim"dir. Bu kararın TBMM Başkanı tarafından dünya parlâmentolarına duyurulmasına oybirliği ile karar verilmiştir."*

Meclis tarafından kabul edilen bu karar metni 25 Haziran 1958 tarih ve 9941 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak bütün dünya ülkelerine ilan edilmiştir (Resmî Gazete, 25 Haziran 1958: 4-6). Bu süreçte Türkiye "Taksim" tezini benimsemiş ve bunun Adadaki 120 bin soydaşımız için elzem olduğunu en üst perdeden dile getirmiştir. Hükümetin benimsediği "Taksim" tezi meclis tarafından da desteklenmiş ve tüm dünyaya Kıbrıs Meselesinin milli dava olduğu çeşitli zamanlarda ilan edilmiştir.

7. İngiltere'nin Müdahalesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Giden Süreç (1958-1960)

Yunanistan ve Makarios'un Foot planını reddetmesi sonrası İngiltere Mac Millan Planı'nı gündeme getirmiştir. 19 Haziran 1958'de açıklanan Macmillan planı, yedi yıllık bir geçiş dönemi çerçevesinde adaya siyasi otonomi tanıyordu. Ada'daki Türklerin ve Rumların siyasi haklarını belirliyordu. Plan İngiltere tarafından NATO Konseyine getirilip bazı değişikliklere uğramış ve ortaklık yerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye garantörlük verilmiştir Yunanistan'ın Enosis ve Türkiye'nin Taksim tezini uygun bulmayarak Kıbrıs'ta iki toplumlu bir yapıyı öngören bu Plan, Yunanistan tarafından kabul görmemiş fakat Türkiye tarafından müzakere edilmeye uygun görülmüştür. Bu planın görüşülmesi ve Adada kalıcı çözümün sağlanması için Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılacağı bir konferans düzenlenmesi teklif edilmiştir fakat bu teklif iki defa Yunanistan tarafından reddedilmiştir. Mac Millan Planı 25 Ağustos 1958'de Türkiye tarafından kabul edilmiştir (Yeni İstanbul, 26 Ağustos 1958) ve 30 Eylül 1958'de de Burhan Işın, bu plan çerçevesinde Türkiye temsilcisi olarak Kıbrıs'a gönderilmiştir (Gazioğlu, 2002, s. 931; Son Posta, 30 Eylül 1958: 1). Böylece Türkiye Kıbrıs'ın geleceğine dair alınacak kararlara doğrudan taraf olmuş ve Ada'daki yönetimde söz hakkı elde etmiştir. Türkiye'nin temsilci göndermesi Rumları endişelendirmiş ve Ada'da taksim planının uygulanacağı korkusu uyandırmıştır. Bu nedenle Rumlar, Mac Millan Planı'nın uygulanmasını engellemek için EOKA'yı harekete geçirerek Ada'da sivillere yönelik saldırılar başlatmıştır (Son Posta, 19 Eylül 1958: 1,3; Yeni İstanbul, 2 Ekim 1958: 1,4). Yunanistan, planın uygulanmasını engellemek için BM'e başvuruda bulunmuştur ve konu BM tarafından gündeme alınmıştır (Son Posta, 15 Ağustos 1958: 3). Kasım ayında müzakerelere başlayan BM Genel Kurulu, Kıbrıs konusunun üç hükümetin katılımıyla bir konferansta görüşülmesi ve çözüme kavuşturulmasına karar vermiştir (Yeni İstanbul, 6 Aralık 1958: 1,3; Armaoğlu, 1963, s. 507). Yine 16-18 Aralık 1958 tarihlerinde toplanan NATO toplantısında üye devletlerin telkini

sonucunda taraflar "Enosis" ve "Taksim" tezlerini terk ettiklerini açıklamışlardır.[10] NATO'nun güneydoğu kanadını oluşturan bu bölgede, Yunanistan ve Türkiye arasında ortaya çıkacak bir anlaşmazlığın Rusya'ya yarayacağını düşünen ABD, oluşabilecek bu olumsuz durumu engellemek için inisiyatif almış, taraflara tezlerinden vazgeçmesini belirterek, iki toplumlu bir çözümün kabul edilmesini sağlamıştır (Armaoğlu, 1963, s. 496). Böylece, Kıbrıs Meselesinin çözümü için taraflar masaya oturmuş ve müzakereler başlamıştır (Değerli, 2012, s. 85-102).

İngiltere, iki toplumun kurucu ortak olacağı Kıbrıs Cumhuriyeti önerisini taraflara sunmuştur. Türkiye her ne kadar "Taksim" tezini savunsa da gelinen noktada kalıcı bir barışın sağlanması için uluslararası konjonktürde iki toplumlu yapıyı çözüm olarak görmüştür. Çünkü bu plan, Türk toplumunu Ada'da azınlık olmaktan kurtardığı gibi yönetimde söz sahibi olmasını ve yeni devletin kurusu unsuru olmasını sağlıyordu. Diğer önemli bir husus ise Türkiye Garantör Devlet olarak Ada'nın ilhakının önünü resmi olarak kesmiş oluyor ve bunu meşru bir zemine oturtuyordu. Bu minvalde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında müzakereler başlamış ve bu görüşmeler sonucunda taraflar arasında 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ilanı ve uluslararası bir statü kazanması amacıyla da 19 Şubat 1959'da da İngiltere Başbakanı H. Mac Millan, Yunanistan Başbakanı C. Karamanlis ve Türkiye Başvekili A. Menderes, Kıbrıs Rum Temsilci Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk Temsilci Dr. Fazıl Küçük tarafından[11] Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması resmen kabul edilmiştir. Bu anlaşmalar ile Türkler yeni kurulan bu devletin eşit statülü ve kurucu taraflarından biri olmuştur (BCA, 030-01/38-227-17).

Bu anlaşmalar yapılıp kamuoyuna duyurulduktan sonra Mecliste de hareketlilik başlamıştır. Gümüşhane Mebusu Hüsrev Polat'ın 20 Şubat 1959 tarihinde Meclise verdiği; "Kıbrıs konusunda hükümetin Meclise izahat vermesine" dair şifahi sual takriri, Meclis Başkanlığı tarafından Başvekâlete gönderilmiştir (TBMM ZC, 11/7, 20.02.1959, s. 256-258).

Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, 28 Şubat 1959 tarihinde bütçe görüşmeleri için toplanan Meclis'te, Hariciye Vekâleti Bütçesi hakkında bilgi verirken Kıbrıs ile ilgili uzun bir izahat yapmıştır. Zorlunun yaptığı açıklama; Kıbrıs'ın Türkiye için hayati önem arz ettiğini, ne pahasına olursa olsun başka devlete bırakılmayacağını, Ada'daki soydaşlarımızı koruyacaklarını, müttefikler arasındaki dostluk ve barış için üçlü çözümün uygun olacağı, bu çözümün BM, NATO ve bölge güvenliği açısından da hayati önem taşıdığını belirtmiştir. (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 1350-1356).

Zorlu, konuşmasının devamında; İki ülkenin bu Antlaşma ile barış taraftarı olduklarını gösterdiklerini, Kıbrıs için yapılabilecek en iyi antlaşma metni olduğunu, NATO ve BM bağlamında önemli bir aşama olduğunu, tarafların birbirine tam itimat ettiğini belirttikten sonra anlaşma metni hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Konuşmasının sonunda Zorlu şu ifadelere yer vermiştir: *"Bu anlaşmalar Türkiye ve Yunanistan için büyük bir iftihar sebebi ve ehemmiyetli bir zafer teşkil etmiştir. Bu anlaşmalara üzülen tek bir taraf vardır o da komünist kanattır. ... Kıbrıs sorununda kendileri için büyük çıkarlar bekleyen bu blok, yapılan anlaşmalar sonucunda büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve bu anlaşmaları yermiştir."*

[10] NATO Genel Sekreteri Henri Spaak ve İngiltere Başvekili Mac Millan'la Eylül 1958 tarihinde yapılan Kıbrıs Konferansında uzun bir görüşme yapmışlardır. Bu toplantıdan sonra NATO Genel Sekreteri Spaak, Yunanistan ve Türkiye tarafı ile görüşerek konunun suhuletle çözülmesini söylemiştir. (*Son Posta*, 28 Ekim 1958, 5 Kasım 1958). NATO Vekiller Konseyi 16 Aralık 1958'de Paris'te toplanmış ve burada her iki ülkeye masaya oturup plan çerçevesinde sorunu çözmeleri talimatı verilmiştir.

[11] Adnan Menderes Zürih'ten Londra'ya giderken Türk Heyetini taşıyan uçak düşmüş ve bu kazadan Adnan Menderes yaralı kurtulmuştur. Bu olay üzerine Mecliste geçmiş olsun dilekleri babında birkaç konuşma yapılmıştır.

İmzalanan bu uluslararası Antlaşmaların geçerli olabilmesi için Meclis onayına sunulması gerekiyordu. Bunun üzerine Denizli Mebusu Baha Akşit ve iki arkadaşı Bütçe görüşmelerinin yapıldığı 28 Şubat 1959 tarihinde Meclise şu takriri sunmuştur (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 414): *"Hükümetimiz tarafından imzalanan bu anlaşmaların onaylanmasını ve hükümetin izlediği bu politikanın desteklenmesini teklif ederiz."* Bu takrir üzerine söz alan Malatya Mebusu Nüvit Yeltekin, şu konuşmayı yapmıştır (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 415):

> *"Bütçe görüşmelerinin yapıldığı bu yorucu zamanda ve sınırlı bir vakitte böyle önemli bir konunun enine boyuna tartışılmadan anlaşmaların onaya sunulmasını doğru bulmuyorum. Grup olarak bu konunun şimdi görüşülmesine taraftar değiliz. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz ve Antlaşma metni vekillerin ellerine ulaşmamıştır. CHP Grubu olarak milli davalarda ve milli menfaatlere bağlılığımız tamdır ama konu üzerinde ayrıntılı konuşmak icap etmektedir."*

CHP grubu adına konuşan Nüvit Yeltekin bu sözleri ve teklifi üzerine Hariciye Vekili (Çanakkale Mebusu) Fatin Rüştü Zorlu söz alarak; "Konuyu ayrıntılı bir şekilde izah ettim. Bu anlaşma Türkiye Cumhuriyeti'nin menfaatinedir ve onaylanması doğru olacaktır. Mebusların ve partilerin arzu ettiği gibi tabi konun ayrıntılı bir şekilde görüşülmesinden kaçınmıyoruz. Bu konunun ertelenmeden bir an önce tasvip etmeniz yerinde olacaktı. Bu konuda ayrıntılı bilgi vermeye her zaman hazırız." ifadelerini kullanmıştır (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 416).

Bu konuşmadan sonra söz alarak kürsüye gelen Kırşehir Mebusu Osman Bölükbaşı ise konuyla ilgili görüşlerini ifade etmiştir: "Bu konunun şimdi reye konulmasını uygun bulmuyoruz. Konu üzerinde etraflıca konuşmak ve incelemek gereklidir. Çünkü bundan önce Taksim tezini benimseyen hükümet, bu sefer de böyle bir karar almış ve imzalamıştır. Bence bu konunun parti organlarında enine boyuna konuşulduktan sonra burada görüşülmesi ve reye sunulması daha münasip olacaktır."

Bu konuşmadan sonra Nüvit Yetkin ve beş arkadaşının verdiği ikinci takrir Meclis Başkanı tarafından okunmuştur: "Kıbrıs için büyük önem arz eden bu anlaşmaların bütçe görüşmelerinin yapıldığı bir zamanda ve sınırlı vakitte reye sunulmasının uygun olmadığı ve bu konunun başka bir oturumda görüşülmesini teklif ederiz." Bu takrir üzerine Mecliste çeşitli konuşmalar ve tartışmalar olmuştur. Konunun hassas olması bakımından Kıbrıs Meselesinin başka bir toplantıda görüşülmesi istenmiş ve Meclis başkanlığı bu teklifi kabul ederek konunun başka bir oturumda ele alınmasını kararlaştırmıştır (TBMM ZC, 11/7, 28.02.1959, s. 417-418).

2 Mart 1959 Pazartesi günü toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetin Kıbrıs konusunda izlediği politika ve imzaladığı Londra Antlaşması'na dair tezkereyi müzakere etmiştir. Meclis Başkanı oturumun açılışında Adnan Menderes (Başvekil) imzasıyla gelen Hükümet tezkeresinin Meclise sunulmasına dair teklifi okumuştur (TBMM ZC, 11/8, 02.03.1959, s. 9-11). Başvekilin gönderdiği bu teklif yazısından sonra Hükümet Tezkeresi Mecliste okunmuştur. Tezkere de özetle; Türkiye'nin menfaatine uygun olarak üç devlet arasında Zürih ve Londra anlaşmalarının imzalandığı, bu anlaşmalar ile Kıbrıs Devletinin uluslararası bağımsız bir devlet olmasının sağlandığı ve üç ülkenin de buradaki statüsünü resmi olarak belirlediği ifade edilmiştir.

Tezkerede yapılan anlaşmaların içeriği, oluşturan metinler ve bağlayıcı yasalar hakkında uzun bilgi verildikten sonra bunların nasıl uygulanacağı da izah edilmiştir. Tezkerenin devamında kullanılan şu cümleler dikkat çekmektedir: "*Türkiye, bu anlaşmalarla milli menfaatlerine uygun hedeflerine ulaşmış, bölgede ortak kaderi paylaşan Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğun güçlenmesine sağlayacağı gibi NATO ve BM gibi uluslararası ittifakların da prensiplerin uygun bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur. Sulh yoluyla çözülen bu meselede*

hükümetimiz amacına ulaşmıştır. Bu anlaşmaların onaylanmasını yüce Meclisimizin takdirlerine sunuyoruz."

Tezkere okunduktan sonra bu konu hakkında mebuslar tarafından verilen takrirler de belirtilmiş ve konu üzerinde konuşmak isteyen mebuslara söz hakkı verilmiştir. Konu hakkında söz alan ve kürsüye gelen Adana Mebusu Kasım Gülek'in ifadeleri Meclisin Kıbrıs konusundaki tutumunu açık bir şekilde göstermektedir: "*Kıbrıs bu ülkenin millî dâvasıdır. Bu milli meselenin ülkemiz menfaatlerine uygun bir şekilde çözülmesini samimiyetle arzu ediyoruz. Biz Kıbrıs Meselesini, partiler üstü milli bir mesele olarak görmekteyiz. Bu meselenin ve anlaşmaların iyi bir şekilde incelenmesi istiyoruz. Bu nedenle bu konu hakkındaki müzakerelerin önümüzdeki bir güne bırakılmasını teklif ediyoruz."* Bu konuşma ve diğer mebusların teklifi üzerine konunun görüşülmesi başka bir güne ertelenmiştir.

Meclis konuyu görüşmek üzere 4 Mart 1959 Çarşamba günü tekrar toplanmıştır (TBMM ZC, 11/8, 04.03.1959, s. 21-59). Hükümet tezkeresini görüşmesi teklifi yapılmış ve Meclis görüşülmesini kabul etmiştir. Konu üzerinde Hükümet ve Muhalefet mebuslarından birçok kişi söz istemiş ve uzun konuşmalar yapmıştır. CHP Meclis Grubu adına söz alan İsmet İnönü (Malatya) Kıbrıs Meselesinde tarafların takip ettiği politikalara değindikten sonra uzun bir konuşma yapmıştır:

> *"Bu anlaşma metinleri her iki ülkenin eski tezlerinden vazgeçip bu yeni esasları kabul ettiğini göstermektedir. Hükümetin kendiliğinden politika değiştirmesini eleştirmekle birlikte bu yeni politikayı ve anlaşmaları ülkemiz ve Adadaki Türk cemaati açısından faydalı buluyorum. Çünkü bu anlaşmada birçok olumlu kazanımlar elde edildiği görülmektedir. Uluslararası şartların ve müttefiklerin emniyetinin hükümetimizi bu anlaşmalara sevk ettiğini biliyoruz. Bütün bu durumları göz önüne alarak belirteceğimiz tahsisler yapıldıktan sonra ülkemizin menfaati için bu anlaşmaları tasvip edeceğimizi beyan ederiz."*

İnönü konuşmasında ülkenin menfaati ve uluslararası ilişkilerin selameti için bu anlaşmayı teklif edecekleri birkaç değişikliğin kabul olması durumunda tasvip edebileceklerini belirtmiştir. Konuşmasının devamında İnönü; imzalanan Antlaşmada belirsizlikler olduğu, bağımsız devletin ilanında ve sonrasında yaşanabilecek sorunlarda ne gibi bir politika izleneceği, yaşanacak sorunlarda Türkiye'nin tek başına politika belirleyip hareket etme hakkının batılı devletler tarafından verilmeyeceğine inandığını, bu anlaşma ile "Taksim" tezinin hukuken olduğu gibi, fiilen de tatbik edilmesine imkân bırakılmadığını, bir taraftan müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti Antlaşması'nı yapıp, sonra herhangi bir durumda Kıbrıs'ın taksimini fiilen düşünülmüş olması ihtimalinin olmadığını belirterek Antlaşmalar ile ilgili birçok önemli hususa dikkat çekmiştir. İnönü konuşmasında özellikle iki konuda eksiklik bulunduğunu ve yapılacak tashihlerde bunların mutlaka metne dökülüp garanti altına alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bunlardan ilki Yunanistan'ın Antlaşmalar ile kesin olarak Ada'nın ilhakı konusunda hukuken ve fiilen bertaraf edilmesi, ikinci husus ise Türkiye'nin Ada'daki Türk cemaatine iktisadi yardım hükmünün kayıt ve tasrih edilmesidir.

İsmet İnönü'den sonra sorulara cevap vermek amacıyla Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale), Konu Üzerinde D. P. Meclis Grubu Adına Zeyyat Mandalinci (Muğla), Kasım Gülek (Adana), Fahri Karakaya (Elâzığ), Basri Aktaş (Kastamonu), Necati İlter (Sivas), Bahadır Dülger (Gaziantep), Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), Halûk Timurtaş (Balıkesir), Fethi Çelikbaş (Burdur), Turhan Feyzioğlu (Sivas) ve Nüvit Yetkin (Malatya) söz alıp uzun konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşmalardan sonra Meclis Başkanı Zürih ve Londra Antlaşmalarının onaylanması hususunu oylamaya sunmuştur. Yapılan oylama neticesinde Zürih ve Londra Antlaşmalarının tasvibi ile Hükümetin Kıbrıs politikası 138 ret oyuna karşı 347 oyla kabul edilmiştir (TBMM ZC, 11/8, 04.03.1959, s. 54). Meclisin Antlaşmaları kabul

etmesi üzerine teşekkür etmek için kürsüye gelen Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu şu konuşmayı yapmıştır:

> *"Anlaşmalar için verdiğiniz itimada hükümetimiz adına teşekkür ederim. Antlaşmalar Türk Milletine ve Kıbrıs'taki Türk toplumuna hayırlı olsun. Bu anlaşmaların dost ve müttefik ülkeler için daha faydalı olacağı inancındayız. Hepinize Hükümet adına tekrar teşekkür eder ve Anlaşmaların ülkemize ve milletimize hayırlı olmasını temenni ederim. Kıbrıs Cumhuriyetin daima refah ve huzur içinde yaşamasını, Türk ve Yunan dostluğu için hayırlı bir örnek olarak baki kalmasını dilerim."*

Zürih ve Londra Antlaşmalarının kabul edilmesinden sonra Kıbrıs Meselesi uzun süre Meclis gündemine gelmemiştir. Çünkü imzalanan Antlaşmalar neticesinde Kıbrıs'ta olaylar durulmuş ve Ada'daki her iki cemaat de yeni kurulacak devlet içinde kendilerine verilen yasal hakları ve sorumlulukları yerine getirme hazırlıkları ile meşgul olmuşlardır. Bu süreçte Adadaki İngiliz yönetimi de kendine verilen yasal üsleri düzenleme ve yeni kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetine yönetimi devretme hazırlığı içinde olmuştur. Kıbrıs'ta olaylar durulduğu için de Türkiye kamuoyu ve Meclis artık bu konuyla alakalı pek bir gündem sahibi olmamıştır. Sadece Burdur Mebusu Fethi Çelikbaş'ın 9 Aralık 1959 tarihinde Meclise verdiği "Zürih ve Londra'da yapılan görüşmelere kimlerin katıldığına" dair tahrirî sual takriri Meclis Başkanlığı tarafından Başvekâlete gönderilmiştir (TBMM ZC, 11/10, 09.12.1959, s. 322). Başvekâlet adına Hariciye Vekili Namık Gedik 18 Ocak 1960 tarihindeki toplantıda Mecliste bu takrire cevap vermek için kürsüye gelmiş; Zürih ve Londra toplantılarına Hükümeti temsilen katılanlarının ismini açıklamıştır (TBMM ZC, 11/11, 18.01.1960, s. 246-247). Bu takrir haricinde Kıbrıs Meselesi bu dönemde bir daha sualler ve farklı tartışmalarla meclis gündemine gelmemiştir.

Hükümet yeni kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Zürih Antlaşması ile Türkiye'ye tanınan Garantörlük kapsamında Askeri Birlik gönderme hazırlığını yaparken bir yandan da bu birliğin masrafları ve aylık ücretleri ile ilgili yasaların çıkarılması için hazırladığı kanun taslaklarını Meclise sunmuştur. Hükümet hazırlamış olduğu: "Kıbrıs'a gönderilecek Türk Askerî Birliği mensuplarının, aylık ve ücretleriyle çeşitli istihkakları ve Birliğin sair masrafları hakkında kanun lâyihası (Millî Müdafaa ve Bütçe Encümenlerine)" Kanun teklifini 27 Ocak 1960 tarihinde Meclis Başkanlığına sunmuştur (TBMM ZC, 11/11, 27.01.1960, s. 357). Yapılan görüşmeler sonucunda bu teklif diğer bütçe kalemler ile birlikte 26 Şubat 1960 Cuma günü Meclis tarafından onaylanmıştır (TBMM ZC, 11/12, 26.02.1960, s. 610). Yapılan anlaşmaların taraf ülkeler ve TBMM tarafından onaylanması sonucunda 15/16 Ağustos 1960 gecesi Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir (Tamçelik, 2023, s. 134; Son Posta, 16 Ağustos 1960).

8. Sonuç

Kıbrıs Meselesi, bugün olduğu gibi, 1950-1960 yılları arasında da Türkiye'nin en önemli konularından biri olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs politikası, 1950-1960 yılları arasında yaşanan olaylar ve konjonktüre göre değişlik göstermiştir. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası; Batı, ABD, NATO ve BM eksenli olup, soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünya yapısından kaynaklı bir minvalde seyretmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs politikasında farklı evreler ve değişlikler yaşanmasının temelinde dünyada meydana gelen siyasi ve iktisadi olayların yanı sıra coğrafik olarak merkezinde bulunduğu Orta Doğu'daki çatışmalar ve krizler de belirgin rol oynamıştır. Özellikle Rusya kaynaklı yaşanan tehditler sonucunda ülkenin toprak bütünlüğünü koruma çabası ön plana çıkmıştır. Bundan kaynaklı olarak Batı merkezli uluslararası teşkilatlar ile bölgesel iş birliği paktları genel gidişatı belirleyici rol oynamıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan tarih aralığında Kıbrıs Meselesi, Meclis gündemine yaşanan gelişmeler doğrultunda önem arz etmiş ve görüşmelerin ana konusu haline gelmiştir. Meclis, hükümetin Kıbrıs konusunda takip ettiği ve sürekli değiştirdiği politikalarını

eleştirmekle birlikte, konuya milli dava olarak baktığı için partiler üstü bir yaklaşım sergilemiş ve milli menfaatlere en uygun tavrı takınmıştır. Kıbrıs Meselesi, 1950-1955 yılları arasında çok nadir bir şekilde Meclis gündeminde yer edinirken, 1956-1958 yılları arasında özellikle bazı mebusların konuya hassas yaklaşması sonucunda Meclis'in en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Şubat 1959'da Antlaşmaların imzalanmasıyla TBMM, anlaşmaların tasvibi ve tashihi konusunda günlerce görüşmeler yapmıştır. Hükümet ve Meclis; konunun çözüm sürecinde, başından itibaren temkinli, uluslararası iş birliğine sadık, çözüm odaklı, müzakereci, sulh taraftarı, Ada'daki soydaşlarımızın hukukunu koruma ve milli çıkarların esas olduğu bir tutum içerisinde olmuştur.

TBMM konuya milli bir dava olarak bakmış, meseleye partiler üstü bir yaklaşım sergileyerek ülkenin ve milletin selameti için en iyi çözümü bulmaya gayret etmiştir. Konu Mecliste gündeme geldiği vakit, değişkenlik gösteren hükümet politikaları eleştiriler almasına rağmen bu tenkitler Kıbrıs'ın selameti ve Ada'daki 120 bin kişilik Türk nüfusunun geleceği için en iyi çözümü bulma çabasından başka bir şey değildi. Hükümetiyle muhalefetiyle Meclisin tüm partileri ve üyeleri meseleye milli dava olarak yaklaşmış ve bu yönde hareket etmiştir. Başvekil Adnan Menderes'in: "Kıbrıs'ta yaşayan 120 bin soydaşımızı yalnız bırakamayız ve 25 milyon Türkün yaşadığı bu vatanın emniyetini tehlikeye atamayız."; Baha Akşit'in: "Kıbrıs'ın, Türkiye ve Türk milleti için ne kadar hayati ehemmiyeti haiz olduğunu tüm dünyaya duyurmalıyız."; Cihat Baban'ın: "Bu dâva hepimizin davasıdır. Hepimizin ortak davasıdır. Bu memlekette herkesin üzerinde titrediği bir dâvadır." ve Kasım Gülek'in: "Kıbrıs, millî bir dâvadır. Biz Kıbrıs Meselesini, partiler üstünde bir millî mesele olarak görmekteyiz." sözleri, bize Meclis'in konuya yaklaşımı hakkında çok net bilgi vermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı/ ***Conflict of Interest Declaration:***
Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There are no potential conflicts of interest in this study

Etik/ ***Ethic*****:**
Çalışmada bilimsel, etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.
In the study, scientific and ethical principles were followed and all the studies used were indicated in the bibliography.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030-01/37-226-3. BCA, 030-01/37-226-8. BCA, 030-01/38-227-1. BCA, 030-01/38-227-17. BCA,030-01/38-227-4.

Resmi Kaynaklar

Resmi Gazete, 19 Haziran 1956, Sayı: 9336, Kanunlar Dergisi Cilt: 38.

Resmî Gazete, 25 Haziran 1958, Sayı: 9941, Kanunlar Dergisi Cilt: 40.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.23, 92. Birleşim, 1. Oturum, 05.06.1953.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.26, 14. Birleşim, 4. Oturum, 07.12.1953.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.28, 48. Birleşim, 2. Oturum, 23.02.1954.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.2, 6. Birleşim, 1. Oturum, 19.11.1954.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.12, 76. Birleşim, 1. Oturum, 13.06.1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.15, 18. Birleşim, 1. Oturum, 19.12.1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.19, 66. Birleşim, 1. Oturum, 10.05.1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.1, 32. Birleşim, 1. Oturum, 31.01.1958.

TBMM Zabıt Ceridesi (Gizli Celse), D.11, C.4, 81. Birleşim, 1. Oturum, 16.06.1958..

TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.4, 81. Birleşim, 1. Oturum, 16.06.1958 Pazartesi.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.7, 19-46-48. Birleşim, 1. Oturum, 18.02.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.8, 49-50. Birleşim, 1. Oturum, 02.03.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.10, 12. Birleşim, 3. Oturum, 09.12.1959..

TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.11, 25-29. Birleşim, 1. Oturum, 18.01.1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, 48. Birleşim, 1. Oturum, 26.02.1960.

Süreli Yayınlar

Son Posta,

Yeni İstanbul,

Ayın Tarihi.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Alasya, H. (1992). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* (Cilt I). Ankara: Türk Dünyası El Kitabı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.

Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi (1954-1959): Türk Hükümetinin ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme).* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Balyemez, M. (2021). *İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türk Siyasi Örgütlenmeleri (1923-1960),* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____(2018) TMT'nin Kuruluş Tarihi Hakkında KKTC'de Yanlış Oluşan Kamusal/ Toplumsal Hafıza (İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında), *Turkish Studies*, 13(16), 35-53.

_____(2022, Mayıs). Lefkoşa Türk Gençlik Birliği (1953), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXVIII (105), 225-250.

Balyemez, M. & İnce, F. (2018). Mondros'tan Lozan'a Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (26) 855-870.

Baytal, Y. (2021, Eylül). 1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9 (28), 301–322.

Birsel, H., & Duman, O. (Nisan 2015). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Enerji Sorunsalı. *Uluslararası Tarih Kongresi* (s. 542-564). Lefke: Lefke Avrupa Üniversitesi.

Bozkurt, İ. (2001). *"Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", Avrupa Birliği Kıskacında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını).* Ankara: HD Yayıncılık.

Bozkurt, İ. (2009, Kasım). Kıbrıs Türk Halkının Varoluş Savaşı mı ya da Devletleşme Süreci. *Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*(1), 1-22.

Değerli, E. (2012). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960) Cilt 6, Sayı 11, Kış 2012, s. 85-102. *Gazi Akademik Bakış Dergisi, 6*(11), 85-102.

Erim, N. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs.* Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.

Gazioğlu, A. (2002). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs, Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 19). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Gürel, Ş. (1984). *Kıbrıs Tarihi: Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika (1878-1960).* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hasgüler, M. (1998). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflası.* Ankara: Öteki Yayınevi.

İsmail, S. (1992). *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974).* Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve KültürBakanlığı Yayınları.

_____ (1998). *150 Soruda Kıbrıs Sorunu.* Birinci Baskı, İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Kökdemir , N. (1956). *Dünkü-Bugünkü Kıbrıs.* Ankara: İstiklal Matbaası.

Kuran, E. (1964). *"Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki", Kıbrıs ve Türkler.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler (Çev: Seha L. Meray), (1993). İkinci Takım, C. II . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Manisalı, E. (2002). *Dünden Bugüne Kıbrıs.* İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Mütercimler, E. (1990). *Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri.* İstanbul: Yaprak Yayınları.

Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası (1919-1980)* (Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdağ, S. (2021). *Ulusal Basında Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Kriter Yayınevi.

Öztürk, O. (2003). *Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs.* Ankara: Altınküre Yayınları.

Sonyel, S. (1978). İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı. *Belleten, 42*(168), 726-737.

Soysal, İ. (1986). *1571'den Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Kıbrıs Sorunu.* İstanbul: KKTC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Şahin, G. (2012). *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sürecinde Türk Kamuoyu.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Şener, B. (2013, Ağustos). 1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları*(205), 103-137.

Tamçelik, S. (2023). *Dünden Yarına Kıbrıs: Kıbrıs Türklerinin Var Oluş ve Devletleşme Mücadelesi.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.